

Filosofiens gåter og Ånden i filosofien

Om Rudolf Steiners forståelse av filosofihistorien

Foredrag på Litteraturhuset i Oslo 16.10.2014

Henrik Holm

1. Innledende bemerkninger¹

Jeg vil ta dere på med en tankevei i kveld. Jeg kommer ikke til å bare referere Steiner, men heller diskutere det han skriver for å danne en problembevissthet. Etter dette foredraget vet dere ikke alt om *Filosofiens gåter*. Men jeg håper at dere vet noe om hvordan Steiner tenker som filosof. Mer enn å presentere innholdet i den omfattende boken *Filosofiens gåter* er jeg interessert i å beskrive nettopp hvordan han tenker som filosof. Hvordan går han frem, hvilken metode bruker han i sin beskrivelse av europeisk filosofihistorie? Samtidig er det viktig å drøfte Steiner i kontekst av andre filosofiske tanker. Jeg kommer ikke til å holde et Steiner-internt foredrag, men trekke inn mange andre filosofer som for eks. Kant, Hegel, Schelling, Nietzsche og Heidegger.

Det er som filosof jeg behandler Steiner i dag. Jeg er ingen Steiner-ekspert. Det dreier seg om en tilnærming fra en som står noe utenfor antroposofien, men som har lært meget av den. Jeg leser Steiner ut i fra en filosofihistorisk kontekst. Noen av dere vil sikkert tenke at jeg er en nybegynner i min Steiner-lesning. Andre vil kanskje i kveld ha sitt første møte med Steiner. Noen vil kanskje ta anstøt av Steiner. Andre igjen vil glemme denne kvelden ganske fort. Og til slutt kanskje noen fatter interesse for filosofi og de spørsmål som opptar oss i kveld. Med dette ønsker jeg å si: Det viktigste i filosofien er spørsmålene, ikke filosofene. Steiner er etter min oppfatning en viktig samtalepartner i den filosofiske diskurs om de store spørsmål i livet.

Jeg vil begynne dette foredraget med noen ord om hvordan jeg møtte på Steiner. Det er dette første møte som preger hele min forståelse av ham som menneske og som filosof. Fordi kunnskap i mine fag (filosofi, musikk, teologi) har med personlig tilegnelse å gjøre, tror jeg en slik begynnelse på foredraget kan danne en god forståelsesbakgrunn for hele foredraget. Mitt første møte med Steiner var preget av oppdagelsen av det jeg vil kalle hans sjelsanalytiske metode. Gjennom Steiner fikk jeg impulsen til å skrive en bok om Nietzsche, hvor jeg undersøker

---

¹ Den muntlige formen er beholdt i det skriftlige manuset.

forholdet mellom sjel og verk hos Nietzsche. Jeg vil begynne dette foredraget med å beskrive Steiners metode. Den kan åpne en forståelse for hvordan han tilnærmet seg filosofihistorien. Nietzsche egner seg godt, fordi han også er den eneste store filosof Steiner hadde et personlig møte med. Altså: hva ligger i det jeg kaller Steiners sjelsanalytiske metode?

2. Steiners sjelsanalytiske metode

Som sikkert mange av dere vet arbeidet den unge Steiner som kunstkritiker og teaterkritiker. I sin selvbiografi beskriver han denne tiden ganske så utførlig. Ved et avsnitt festet jeg meg spesielt: Han skriver at han vil at kunstverket skal dannes som et bilde, en indre anskuelse, for leseren. Steiner vil ikke fremstå som en lærd bedrevitende kritiker. Derimot skal kunstverket «etter-diktes» og gjenopplevs av kritikeren, slik at leseren kan få ta del i kunstverket. Kunst lever. Det er hans overbevisning. Derfor skrev Steiner om kunst som han gjorde, full av imaginær skapningskraft. Dette fikk jeg for noen år siden lyst til å anvende på Nietzsche: Kan man skrive slik om ham at det oppstår et levende bilde av ham? Jeg vill prøve, og forsøket ble denne lille boken.

La oss trenge dypere inn i Steiners sjelsanalytiske metode. Sjelen er der hvor mennesket bearbeider inntrykkene. Møtet med virkeligheten gjenspeiles i sjelen. Hvordan vi møter virkeligheten, har med konstitusjonen av vår sjel å gjøre. En kunstner møter virkeligheten annerledes enn et gjennomrasjonalisert menneske. Steiners overbevisning var at vi må til Nietzsches sjel for å forstå hans filosofi. En slik metodikk gir nøkkelen til verkene hans.

Steiner mente at vi ikke kan forstå Nietzsches verk uten å se på hvem som skriver. Steiner hadde møtt Nietzsche. Nietzsche var da nærmest døende, han var sinnssyk. Steiner beskriver dette møtet med Nietzsche slik:

«Der lå den sinnssyke med den vidunderlig vakre pannen, kunstner- og tenke-panne på samme tid; [...] slik stod Nietzsches sjel for meg: Nietzsche sjel svevde over hodet, ubegrenset vakker i sitt åndsllys. Fritt hengitt til åndelige verdener, som han lengtet etter før han ble sinnssyk, men som han ikke fant [...] en sjel som fra tidligere liv brakte rikt lysgull, men som ikke greide å få det til å lyse.»²

Filosofisk forklarer Steiner Nietzsches tankeliv med at lengslene ble til virkeligheter. Han søkte virkeligheter, og i denne søken fant han virkeligheter som lå milevis unna hans samtid. Nietzsches tenkemåte ble friere og friere, men den førte til sinnssykdom. En sykdom som Steiner så på som resultat av hans kunstneriske og filosofiske eksistens. Steiners erfaring med den sinnssyke Nietzsche tror jeg gav ham en nøkkel til hans filosofi som få var forunt. Hvem på

---

² Steiner, GA 5, 252f.

denne tiden skrev slik om Nietzsche som Steiner? Ingen etter mitt skjønn. Steiner så på Nietzsche som en syk sjel. Nietzsche var en «erkjennelsens martyrer», skriver Steiner. Nietzsches bidrag til filosofihistorien lå ikke i originale tanker, men måten han gjennomlevde, ja bedre sagt: gjennomled, tidens tanker. Steiner skriver: «Hva hele denne tidsalderen gjennomlevde av håp, tvil, fristelser og erkjennelsesgleder, det gjennomlevde Nietzsche i sin ensomhet.»

Hans sjelsanalyse av Nietzsche har med forståelsen av Nietzsche som filosof å gjøre. Denne metodikken som danner bakgrunnen for hans skrifter om Nietzsche, kan vi gjenfinne i *Filosofiens gåter*. *Filosofiens gåter* vil til kjernen av de filosofiske tanker. For Steiner kommer man ikke til denne kjernen uten en slags intellektuell innlevelse i sjelen til dem (altså de tenkende filosofene) man skriver om. Ideer har for Steiner kjøtt og blod. De er inkarnerte. Ideer er ikke abstrakte. Hele virkeligheten er gjennomsyret av ideer. Filosofi er ikke teorier. De er historiepregende makter, ja nærmest åndsmakter, som setter spor. Disse tankene er enormt viktig i Steiners forståelse av filosofihistorien.

Det samme gjelder for individet: Filosofiske verk preger den som leser. Slik var det for Steiner: Hans studium av Nietzsche, Goethe, Kant, ja hele den europeiske filosofihistorie, etterlatte enorme spor i hans sjel og hans tanker. Filosofien må ankomme i menneskets liv. Filosofien må gripe i vår eksistens. Man kan ikke forholde seg nøytralt til filosofi. Det er på dette punktet jeg synes at Steiner har en aktualitet i dag. Filosofi har blitt degradert til pensumlister og fagfilosofi, noe som egentlig er en selvmotsigelse: for filosofi er ikke noe fag – filosofi er en allmenn menneskelig diskurs om de vesentlige spørsmål i livet. Man er ikke nødvendigvis filosofi hvis man har lest mye Kant, Platon og Heidegger. Filosof er man heller hvis man greier å sette det andre har tenkt før en i relasjon til eget liv. En vitenskapelig Steiner-lesning bør starte ved denne eksistensielle grunnholdning. Først når man leser Steiner i lys av egen tenkning og liv, kan man forstå ham. Vi trenger som til alt annet en eksistensiell tilnærming. Å lese Steiner nøytralt ut i fra et apatisk tilskuerperspektiv er ikke ønskelig og heller ikke mulig. Jeg tror Steiner med sin sjelsanalyse har noe å gi oss i dag, når vi søker å forstå klassikerne i filosofihistorien.

3. Filosofiens gåter (1914)³

Selverkjennelse som erkjennelsesledende spørsmål

---

³ Rudolf Steiner: *Die Rätsel der Philosophie in ihrer Geschichte als Umriss dargestellt*, (GA 18) Dornach 1985. Mine sitater er gjort på grunnlag av denne utgaven.

Filosofiens gåter, slik den foreligger nå, ble publisert i 1914. Den har en lang tilblivelsesprosess. I 1900 publiserte Steiner boken «Verdens- og livsanskuelser i det 19. århundret». I 1914 utvidet han denne boken med å ta inn hele filosofihistorien og gi et utkast til antroposofiens forhold til filosofihistorien. Dermed ble boken dobbelt så lang. Den markerer en bro fra de tidlige filosofiske verkene som kom rundt århundreskiftet til de mer antroposofiske skriftene som kom etter århundreskiftet.

Som kjent har den unge Steiner skrevet en rekke bøker i filosofi. Hans doktoravhandling ved Universitetet i Rostock behandlet Fichte, Goethe og erkjennelsesteoretiske problemstillinger. Den kom i 1892 med tittelen «Sannhet og vitenskap. Forspill til Frihetens filosofi». Deretter kom *Frihetens filosofi* og arbeider om Goethe og Nietzsche. Etter *Filosofiens gåter* drøfter Steiner spørsmål som går mer i retning av antroposofi. Enkelte titler lyder: *Om menneskegåter*, *Om sjelsgåter*. La oss nå begynne med hovedlinjene i *Filosofiens gåter*.

Filosofiens gåter. Hva er det for et verk? Jeg begynner med innledningen. Her gir Steiner selv en god innføring. Steiner har et erkjennelsesledende spørsmål for hele boken: Det er selverkjennelsen. Orakelet i Apollos-tempelet hadde overskriften: «Erkjenn deg selv». Dette «erkjenn-deg-selv»-motivet er Steiners *utgangspunkt, gjennomføring og mål* i *Filosofiens gåter*. Filosofi er bevisstgjøring av dette imperativet om å erkjenne seg selv. Menneskets sult og ønske om å erkjenne seg selv kan utvikle seg til å bli menneskets mål i livet, et ideal å etterstrebe. Steiner skriver: «Jeg er først da et helt mennesket, hvis jeg kan utvikle et forhold til verden, som har sin grunnkarakter i «erkjenn deg selv».⁴ Å erkjenne at jeg vil erkjenne meg selv, kan nærmest kjennes ut som en oppvåkning fra en drøm. Hva mennesket var før det våknet opp, blir da sett på som en illusjon, som en drøm. Selverkjennelse er med andre ord første skritt i retning av å erkjenne virkeligheten.

Steiner skiller mellom fire faser i Åndens selverkjennelse. Disse fire fasene er ikke menneskelige konstruksjoner. De er grunnimpulser som drev ånden videre. Filosofene tenker i mer eller mindre grad disse grunnimpulsene. Steiner sier at det ikke var noen fordom eller noe annet enn en ren betraktning av de filosofihistoriske kjensgjerninger som brakte han til erkjennelsen av disse fire epokene. De er som en naturlov. Han sier at dette hadde han klart for sitt sinn før han skrev boken. (Sett ut i fra et forskerperspektiv er en slik holdning til det man selv skriver, svært uvanlig. Men jeg kan ikke unnlate å få følelsen av at han prøver å underbygge sin fremstilling med en autoritet, begrunnet i hans egen karisma eller lignende. En Steiner-kritikk kan nettopp begynne her ved det faktum at Steiner påberoper seg å ha et nærmest profetisk syn på seg selv og sitt syn på filosofiens utvikling. Det holder liksom ikke med argumenter. Jeg ønsker ikke å gå

---

⁴ Steiner, R.: Die Rätsel der Philosophie, 23.

så mye nærmere inn på dette. Men å henviser til problematikken til slike sider ved Steiners filosofihistorie er viktig). La oss fortsette med disse fire epokene.

1. Epoke: Tankens fødsel⁵

Den første epoken begynte i det før-kristne Hellas og varte frem til kristendommen tok overhånd. I denne perioden våknet menneskets tankeliv. Nå var det ikke lenger bare symboler, bilder, forestillinger som gav orientering i livet, men tanken. Å erkjenne sammenhengen i verden gjennom tanken, det ble denne epokes oppgave. Før tankens fødsel føler mennesket seg som en naturlig del av kosmos. Det er først når tanker fødes at mennesket merket en skilnad mellom sjelen og verden. Tanken får oppgaven i å oppdra mennesket til selvstendighet. Tankene var i denne perioden ikke det vi i dag kaller abstrakte. De kunne nærmest sanses og skues. Tanken var til tross for at den førte til bruddet mellom verden og sjelen, båndet til verden. Tankene kom fra kosmos. Derfor kan tanken avsløre hemmeligheten bak tilværelsen. Tankene blir gitt og transformeres i det menneskelige sinn til kunnskap om verden. Kunnskap betyr å vite at man vet noe. Det har med bevissthet å gjøre. Steiner skriver: «*Ut fra undergrunnen i den åndelige utvikling flyter tankelivet inn i menneskesjelen og danner i disse sjelene filosofier, som oppdrar sjelen til å føle på dens selvstendighet overfor verden.*»⁶. Som sagt dør denne epoken ved begynnelsen av kristendommen. Uten tvil følte Steiner seg denne perioden spesielt forbundet. Filosofiens fundament ligger i den antikke filosofien.

2. Epoke: Tanken som middel for religionen

Her skjer det en stor forvandling. Tankene er ikke lenger gitt av verden, de tenkes kun i det menneskelige subjekt. Man kan snakke om individualitetens fødsel. Her våknet den menneskelige selvbevissthet. Eller sagt på en annen måte: Mennesket oppdager sitt eget «jeg». Denne kjensgjerningen blir mer *ant* enn *visst*, sier Steiner. Perioden varte frem til Scotus Erigena som døde i 877 etter Kristus. Karakteristisk for denne perioden er at filosofien dukker under i religiøse forestillinger. Gjennom religionen søker mennesket relasjonen til verden. Og mennesket finner denne relasjonen i religionen. Steiner sier det ikke, men man kan vel si at tenkerne i denne perioden var opptatt av verden som Guds skapelse. *Creatio ex nihilo*, skapelse ut fra intet, var ikke tenkt før. Nå ble det en trosrealitet som filosofien forsøkte å begrunne. I denne epoken var filosofi, ifølge Steiner, derfor mer et redskap. Tenkningen ble sett på som et middel for å begrunne de religiøse sannheter. Steiner tilføyer at tanken varmet seg i det skjulte i

---

⁵ Gjennomgangen av disse fire epokene er en parafraze av Steiners tekst.

⁶ Ebd. 28.

den religiøse bevissthet. I denne perioden dreier det seg om de store tenkerne som for eksempel Augustin, Anselm og Thomas Aquinas. Steiner kjente katolisismen godt. Det er ingen tvil om at han i sin beskrivelse av denne perioden har katolisismen som personlig referanseramme.

3. Epoke: Tanken som eget fundament

Denne tredje epoken er igjen helt annerledes enn den forrige. Her føler filosofene at tankene har en kraft igjen. Her oppdager tanken at den er sitt eget innhold. Den er lenger ikke bare et redskap for trossannheter. Alt annet enn tankens tanke om seg selv er gitt utenifra. Tanken går på sitt eget kammer. Der skal verden utvikles. Men først må tanken besinne seg på seg selv. Descartes er den mest kjente tenker i denne epoken. Tanken må sikre seg sitt eget fundament. Den må utelukke all tvil, selv om den gang igjennom tvil. Descartes tvil er en metodisk tvil. Han vil komme til et sikkert fundament. Og han finner det i tanken: «Jeg tenker, derfor er jeg.» Først når dette skrittet er gjort kan tanken møte det som kommer utenifra. Descartes deler virkeligheten opp i to substanser: den tenkende ting og den utstrakte ting, eller kortere sagt: ånd og natur. Mange snakker her om et dualistisk verdensbilde og menneskesyn. Noe skjematisk sagt kan man si at med Descartes begynner modernismens tid.

4. Epoke: En nye naturoppfatning

Her er Steiner ankommet i sin samtid, som han tenker som midtveis i den fjerde epoke. I denne perioden vokser det frem en naturoppfatning som står på egne ben. Den har løsrevet seg fra det filosofiske verdensbildet. I denne nye naturoppfatningen finner man ingenting igjen av den verden selvbevisstheten lagde i tidligere epokene. I den nye naturoppfatningen finnes det ingen sammenheng mellom natur og sjel. Sjelen blir kastet tilbake til seg selv og kan ikke gjenkjenne seg i naturen. Vi får en dualisme mellom natur og sjel. Den aristoteliske tanken om at naturen er besjelet, bare på et annet nivå enn hos mennesket, er forsvunnet fra denne tidsalderens tenkning. Steiner mener med denne epoken altså hele det 19. århundret. Naturvitenskapen har fått og tatt makten over virkeligheten. Alt som ikke inngår i dens syn på virkeligheten, blir avskrevet enhver vitenskapelighet.

I denne situasjonen oppstår spørsmålet: *Hvordan kan jeg komme til et verdensbilde, der det indre og naturen er sikkert forankret?* Dette spørsmålet forstår Steiner som en impuls for den samtidige filosofien. Steiner prøver i *Filosofiens gåter* å kartlegge hvordan dette spørsmålet har oppstått. Derfor er *Filosofiens gåter* en filosofihistorie. Men denne filosofihistorien har et mål. Den vil gi et svar på spørsmålet, og det gjør den mot slutten. Her fremstår nemlig antroposofien

som et filosofisk svar på samtidens filosofiske spørsmål om hvordan sjelen og naturen korresponderer. Steiner har med andre ord en historisk fremgangsmåte for å besvare et systematisk-filosofisk spørsmål. Filosofien leder over i antroposofi og antyder en meditasjonsvei som svar på spørsmålet stilt ovenfor.

Her tar han utgangspunkt i Hegel, som for øvrig har en viktig plass i *Filosofiens gåter*. Det Goethe bare anvendte på naturen, nemlig å forklare den ut i fra dens utvikling og tilblivelse, det anvendte Hegel på hele verdenshistorien. Han så på verden som en selvåpenbaring av Ånden fra den enkle materien til Åndens selverkjennelse i filosofien. All erkjennelse av verden og av oss selv blir innebefattet i Åndens vei til selverkjennelse. Hovedtyngden legger Hegel på hvordan Ånden manifesterer seg i religionen, kunsten og filosofien. For Steiner ble det viktig at Hegel i denne prosess-tenkningen forsøkte å fatte den menneskelige sjel gjennom tanken. Steiner sier at Hegel tenkte riktig når han prøvde å fatte sjelen i og gjennom tanken, men at denne riktige tenkningen ikke førte til at tanken fikk utfolde seg i sjelen. Tanken døde heller. Hvordan kan tenkningen vekkes til live igjen? Den må fylles med fantasi. Den må skape bilder og en indre, umiddelbar anskuelse av hvordan de skapende krefter i naturen virker. Gjennom disse bildene kan visdommen som ligger i filosofihistorien vekkes til live igjen. De får en ny form og oppstår som antroposofi. Antroposofien prøver med andre ord å vekke tanken til live igjen.

Tankens selvrealisering i menneskets sjel, er en gjennomføring av hegelsk filosofi, forbundet med Goethes naturbetraktning. Tanken fører til erkjennelse av noe som ligger i det rent åndelige. Først når dette åndelige blir levendegjort i sjelen kan mennesket begynne en ny eksistens, et nytt liv. Tanken om det nye mennesket, er jo noe vi finner fra andre skrifter av Steiner. Det krever en overskridelse av den vanlige bevissthet for at mennesket skal oppnå dette. Selv Hegel var, ifølge Steiner, fanget i den vanlige bevissthet, dog på et høyt plan, når han beskrev *Åndens fenomenologi*.

Når Steiner prøver å realisere tankens utfoldelse i sjelen gjennom meditasjon, er ikke det nødvendigvis okkultisme, slik han ofte blir misforstått. Steiner beskriver alle skrittene i meditasjonen. Han beskriver dessuten målene. Med andre ord redegjør han for sin metode. Det er en form for vitenskapelighet og intellektuell redelighet som vi kjenner i all vitenskap.

Hvordan skal vi filosofisk stille oss til det hele? Er sjelens meditasjon, slik Steiner foreslår den, en form for en religiøs overskridelse av filosofiens grenser? Munner filosofien ut i religion? At Steiner overskrider filosofiens grenser er et nødvendig skritt som ligger i filosofien selv. Skrittet i retning religion og kunst er etter min oppfatning uunngåelig og utgjør en viktig tanke i den såkalte tyske idealisme. Om dette metodiske skrittet kan Schelling synge en vise da han skrev på *Åpenbarings filosofi* mot slutten av sitt lange liv. Forskjellen mellom Steiner og Schelling er for

eksempel at Schelling vil filosofisk dra ut de muligheter og erkjennelser som ligger i religionen, da først og fremst i kristendommen. Samtidig prøver han å utarbeide den kunnskap som viser seg i kunsten. Steiner prøver heller å tenke filosofien videre som en meditasjonsvei. Den går ikke til det gitte i religionen og kunsten. Kort sagt: Schellings åpenbaringsfilosofi går ut i fra guddommelig åpenbaring. Steiner gjør det ikke, i hvert fall ikke her i *Filosofiens gåter*. Steiner vil ikke godta grensen som kan åpne for andre kilder og erkjennelsesveier, som for eksempel troen. Det er her filosofi blir gnostisisme, istedenfor at den åpner for de historiske religionene eller kunsten som gjenstand for filosofisk tenkning. Om det er riktig eller galt, det må enhver avgjøre for seg selv. Vi går nå et skritt videre og spør: Hva er Ånden i filosofien?

4. Hva er Ånden i filosofien? Steiner mellom Hegel og Heidegger

Tittelen på foredraget lyder: Ånden i filosofien. Hva er så Ånden i filosofihistorien? Dette er Ånden i filosofien: Selverkjennelsens dynamiske bevisstgjøringsprosess (som filosofi). Dette er et interessant filosofibegrep. I filosofien er det jo slik at selve begrepet filosofi står til diskusjon. Det finnes ingen normativ riktig definisjon av filosofien. Det garanterer filosofiens frihet. Steiners filosofibegrep dreier seg altså om selverkjennelse og bevisstgjøring av selverkjennelsens prosess. Filosofi blir til meditasjon. Ånden virker i filosofien og hvordan filosofi har utviklet seg, gjennom sine fire epoker, er åpenbaringer av de skjulte drivkreftene under historiens overflate. Ånden er drivkraften bak filosofihistoriens utvikling. Den gir impulsene til selverkjennelse.

Dette kan minne om Heideggers utlegning av filosofihistorien som en slags skjebne. Heidegger bebreider som kjent hele den europeiske filosofien for å ha glemt væren ved å fokusere på det værende. Heidegger sier at hele den europeiske filosofihistorie er gjennomsyret av værensglemsel. Værensglemselen er blitt og er Europas skjebne. Vi har siden antikken redusert væren til å være det vi kan forestille oss som væren. Vår forestilling er blitt det vi betrakter som væren. Den fikserer væren til å bare å gjelde det som er «nå». Men væren selv unndrar seg en slik reduksjon. Væren trekker seg tilbake. Væren er ikke en personlig makt. Heidegger vil bare beskrive det faktum at væren ikke kan gå opp i det vi mennesker ser på som væren. Likheten mellom Heidegger og Steiner ligger i det at begge skiller mellom historien som forløp og de filosofiske krefter som ligger under historien. Alt som skjer er underlagt filosofiske impulser. Disse impulsene er bakgrunn for overflaten. Begge står de i kontrast til dagens konstruktivistiske historieforståelse. Begge har en forgjenger i Hegel. Hegel forsøkte å påvise fornuften i verdenshistorien. Utviklingen av verdenshistorien skjedde for ham dialektisk. Steiner tegner også en utviklingshistorie, men ikke dialektisk. Man kan allikevel stille spørsmål om

Steiner så på antroposofien som en oppfyllelse av filosofien, slik Hegel så på sin egen tenkning som hvordan verdensånden kommer til seg selv. Hegel og Steiner tegner en slags utviklingshistorie av europeisk filosofihistorie, mens Heidegger heller tegner en dekadenshistorie der væren har trukket seg tilbake og er ikke tilgjengelig for mennesket.

Når Steiner snakker om åpenbaringen av historietutviklingens grunnimpulser i filosofihistorien kunne det være interessant å spørre: hvem tenker egentlig, når en filosof tenker? Tenkes det i ham? Er det krefter i ham som produserer tankene? Nietzsche ville ha sagt at det er totaliteten av min psykosomatiske tilstand som gjør at jeg tenker som jeg gjør. Tenkningssubjektet hos Steiner tror jeg heller ligger i en ånde verden, men kan unngå en slik tolkning hvis man ser Steiner i lys av Heidegger. Jeg vil gå litt nærmere inn på dette ved å tolke Steiner med begreper fra Heidegger.

I Heideggers filosofi er det væren som tenkes. For Heidegger har filosofisk tenkning med væren å gjøre, og ikke med ideer, teorier eller erfaringer. Det har med hvordan væren fremtrer for oss. Å tenke gjør vi først når væren har fremtrådt for oss. Dermed er tenkning ikke bare en aktivitet. Å tenke hardt på noe er ikke nødvendigvis et uttrykk for at det virkelig tenkes. Heidegger skiller mellom det *å tenke på noe* og det *å tenke noe*. Å tenke på noe gjør vi hele tiden, men å tenke noe gjør vi først når vi er i stand til det. Det er væren selv som muliggjør det å tenke noe. Å tenke noe betyr å tenke det som er verd å tenke. Heidegger har en stor tiltro til at væren gir oss det «tenkverdige». Hva det er verdt å tenke, – det viser væren. Når Væren åpenbarer seg, skjer sannhet, kan Heidegger si. Hvis vi fortolker Steiner i denne konteksten, kan man si at Steiner tenker grunnimpulsene i historien som væren. Filosofiens grunnimpuls er åpenbaring av væren. Slik kan man unngå en spiritistisk fortolkning av Steiner. Når jeg her har tolket Steiner i lys av Heidegger, så er det en oppfordring til å tenke kreativt om Steiners tekster, men også for å vise hvor sterkt de konvergerer. La meg begrunne denne påstanden i korte trekk:

Begge vil unngå en forståelse av filosofihistorien som en dialektisk formidlingsprosess slik vi møter det hos Hegel. Begge forstår drivkreftene bak tenkningen som skjulte krefter. Vi kan ikke danne oss et konkret begrep om hva som driver filosofien videre. Hos Heidegger er det væren som i vesentlig grad har trukket seg tilbake fra det værende og dermed gjort seg bevisstløs for mennesket. Væren er for Heidegger ingen personlig makt, slik som i den kristne teologien, men heller en slags ubestemmelig skjebne. Ubestemmelighetens dogma som hersker innenfor store deler av vår tid har sitt opphav i Heideggers værensfilosofi.

Hos Steiner kan vi heller ikke danne oss et konkret begrep om hva Ånden i filosofihistorien er. Selv om vi kan fortolke Steiner som ikke-spiritistisk, idet vi anlegger eksterne begreper på hans tenkning, vil en lesning av Steiner i kontekst av hele hans tankeunivers (dvs. en Steiner-intern

lesning) kanskje dog føre til at vi ikke kan unngå å snakke om et spirituelt element i *Filosofiens gåter*. I mange av Steiners antroposofiske tekster er det klart at historien styres av åndelige makter. Mennesket tar del i nødvendigheter, det være seg for eksempel «karmiske lovmessigheter». Hvis man ikke har utviklet en bevissthet om disse lovmessighetene, er man ufri. Slik som man i Heideggers værensfilosofi er kastet ut i en ubestemt tilværelse der livet styres av værens skjebne.⁷

Hvis man forsøker å forstå Steiner historisk, kan man si at hans forsøk på å forankre menneskets selverkjennelse i en åndelig verden vil bidra til innsikt i Ånden i historien. Denne innsikten gjør mennesket friere. Mennesket blir frigitt til åndelig eksistens gjennom tanken. Da oppdager mennesket at naturvitenskapen ikke kan forklare hva mennesket egentlig er. Steiners filosofihistorie er et svar på naturvitenskapens utfordring, slik den fremstår i den såkalte fjerde epoke. Samtidig vil Steiner motarbeide en forståelse av filosofihistorien der den reduseres til å være begrephistorie, altså undersøkelsen om hvordan begreper ble forstått i nåtid og fortid. Steiner er ikke opptatt av begrepenes sosiale kontekst, men ser på enhver filosofisk tankeutvikling som et resultat av oppfordringen: erkjenn deg selv.

Vi går nå et skritt videre. Jeg vil presentere Steiners forhold til hans store motstander Immanuel Kant. Kants filosofi er gjennom hele Steiners forfatterskap en diskusjonspartner som Steiner kjente svært godt. Allerede som ungdom pløyde han igjennom Kants paradigmatisk hovedverk *Kritik der reinen Vernunft*. I antroposofien finnes det mye litteratur om Steiners forhold til Kant. Noen ønsker å forsone dem, andre utarbeider Kant som antroposofiens verste fiende. Og en tredje gruppe prøver seg på en formidlende, historisk forståelse av problematikken. Fra filosofisk hold tror jeg en fordypning av Steiners tenkning i lys av Kants erkjennelsesteori kan bidra til å få en bedre bevissthet om Steiners forhold til nyere filosofihistorie. Man kan lære mye av å lese Kant med Steiners briller og Steiner med Kants briller. Steiners avstand til Kant har med selve fundamentet i antroposofien å gjøre. Derfor vil jeg nå gå nærmere inn på Steiner og Kant.

5. Kant og Steiner – fortsatt en diskurs?

Jeg har lyst til å sette et kritisk søkelys på Steiners interessante Kant-resepsjon. Hva sier Steiner om Kant? La oss høre følgende, klare, innholdsrike og ærlige utsagn fra 1924:

«Egentlig kunne alle positive religioner påberope seg Kant! Men også folk som overhodet ikke vil vite noe som helst kan påberope seg Kant, folk som sier: Hvorfor er det da slik at vi ingenting vet?»

---

⁷ Jeg sier dette i full visshet om at dette er et meget omstridt tema i Heidegger-forskningen.

Fordi man ikke kan vite noe! – Ikke sant, Kants lære er altså egentlig blitt en støtte for troen. Det var derfor helt naturlig at jeg selv fra begynnelsen av helt måtte avvise Kants lære. Selv om jeg allerede som skolegutt leste alt av Kant, har jeg alltid helt måttet avvise Kants lære, av den enkle grunn at man da rett og slett hadde måttet bli stående ved det som folk tror om den åndelige verden, og at det aldri hadde kunnet oppstå en virkelig åndelig viten. Kant er altså egentlig den som aller mest utelukker all åndsvitenskap og bare vil ha en viss tro.»⁸

Hva blir klart i dette sitatet? For Steiner er Kant den filosofen som lukker for all åndelig erkjennelse. Kant ville sette grenser for våre erkjennelsesevner. Vi kan ikke ha teoretisk kunnskap om det som overgår sanseverdenen. Vi kan for eksempel ikke med fornuften bevise Guds eksistens eller sjelens udødelighet. Vi kan heller ikke påvise sjelen som en ting i mennesket. For Kant var begreper uten erfaring innholdsløse. Kant mente at det er samspillet av våre erkjennelsesevner (forstandens kategorier) og sanseimpulsen som sammen utgjør vår erkjennelse av virkeligheten. Hva virkeligheten er i seg selv, utenfor oss, det kan vi ikke vite noe om. «Das Ding an sich», altså «tingen i seg selv», kan ikke erkjennes. Det er her Steiner setter inn med sin kritikk når han sier at Kant opphever all form for kunnskap. For hvordan kan man komme til åndelig viten når vi ikke engang kan erkjenne den sanselige virkeligheten fullt ut? Med dette skrittet mener Steiner at Kant gjør veien åpen for tro. Han ser på Kants utsagn om at han måtte oppheve viten for å lage rom til troen, som en bekreftelse av de positive religionene, det vil si de religioner som bygger på guddommelig åpenbaring. For Steiner betydde Kants filosofi en ekstrem reduksjonisme av menneskets erkjennelsesevner. Samtidig er det tydelig at Steiner ikke godtok troen som menneskelig eksistensmodus. Tro var for ham intet holdepunkt. I kristendommen er erkjennelse av det som blir trodd noe man først får ved tidens slutt: når vi står overfor Guds ansikt. Steiner tenker erkjennelsen som noe vi må ha nå. Han har ikke denne eskatologiske spenningsbuen som i kristendommen.

Hvordan fremstår Kant i *Filosofiens gåter*? Her setter Steiner Kant i kontekst og setter han opp mot Goethe. For Steiner var Kant et svar på datidens spørsmål. Religionen gav han en berettigelse i form av at han så på Gud, sjelens udødelighet og frihet som nødvendige postulater. Vitenskapen fikk også sitt klare avgrensede forhold, nemlig: sanseerfaringen og den empiriske verden. Og fornuften ble tilfredsstillt i det den så på livet ut ifra den universelle moralske lov og idet den fikk betrakte verden ut ifra fornuftige prinsipper. For Steiner blir prisen for høy. Han skriver om Kant: Kant «*har lagt hele naturen inn i den menneskelige ånd og har gjort åndens grense til naturens grense. Han har forvist den høyere verdensordning ut av naturen og stilt den på et rent moralsk grunnlag. Han har skilt mellom det uorganiske riket og det organiske riket. Dermed*

---

⁸ Steiner, R.: Foredrag 14. mai 1924, i: Die Geschichte der Menschheit (GA 353).

kan han forklare naturen ut i fra rent mekanistiske, nødvendige lover og moralen etter hensiktsmessige lover.»⁹ For Steiner var det Goethe som overvant Kants filosofi da han føyde mennesket inn under naturen, og ikke som Kant: naturen inn under mennesket.

Her overser etter min mening Steiner noe vesentlig i Kants filosofi. For Kant er forholdet mellom natur og moral ikke et dualistisk verdensbilde. Det er vår evne til å tenke teleologisk (dvs. målrettet, hensiktsmessig) som gjør at vi kan tenke sammenhengen mellom naturen og oss selv som moralske vesener. Men det avgjørende for Kant er at vi ikke erkjenne en slik sammenheng. Vi kan bare tenke den. Vi har ikke innsikt i naturens vesen, fordi vi er endelige vesener. Vi må allikevel tenke naturen ut i fra våre moralske evner. Man kan si at Kants verdensanskuelse er en tenkning «from a moral point of view».

Kants intensjon er å vise at livet har en uutgrunnelighet som mennesket må respektere. Vi kan aldri få makt over denne uutgrunneligheten. Å akseptere sine grenser når det gjelder naturerkjennelsen er i denne sammenheng en viktig dyd. Sett ut i fra naturen fordi den er Guds skapelse. Og sett ut i fra oss fordi den teleologi vi gir naturfenomenene har sitt opphav i vår fornuft. Fornuftens evne til å skape ideer som ligger til grunn for det vi erkjenner gjennom sansene, er noe av det høyeste og edleste i mennesket. Derfor utgjør den teleologiske betraktning av livet en vesentlig del av filosofien. Den stiller oss selv som midtpunktet i naturen, ja som endemålet. Å snakke om endemål gir bare en mening hvis vi forstår hele naturen og livet generelt som Guds skapning. Kant kommer til denne slutning gjennom en filosofisk refleksjon over vår teleologiske bedømmelsesevne. Skapelsestanken er nødvendig tanke hvis vi skal tenke teleologisk om naturen.

For å gjøre det litt mer konkret, la oss tenke på organisme-begrepet: Kant definerer en organisme som en materie, der alt vekselidig er mål og middel, og hvor alt står i relasjon til hverandre. En fysisk-mekanistisk forklaring av organismer er ingen fornuftig forklaring, og den vil være umulig for det endelige begrensede erkjennelsesapparatet til mennesket. Fysikken kan ikke besvare hvor organismen kommer fra, i beste fall kunne metafysikken gi en forklaring. Det har den også gjort, men det var Kant som skulle sette en grense for dette. Metafysikkens svar på fysiske spørsmål er i beste fall å forstå som «regulerende ideer» og kan ikke påberope seg å være gjenstand for kunnskap og viten. Regulerende ideer er ingen spekulasjoner, men lages av våre moralske evner. Gud, frihet og sjelens udødeligheten er ideer som vi ikke kan erkjenne med fornuften, men som vi trenger for å kunne orientere oss i livet. Hva som gjør en organisme til en organisme, kan vi ikke erkjenne. Men skal vi tenke organismen må vi tenke naturen som skapt. For Steiner er dette en form for tenkning som er altfor menneskesentrert. Den tenker bare naturen uti fra menneskelige målestokker. Den glemmer naturens åndelige dimensjon.

---

⁹ Steiner, Ebd. 160.

6. Hvorfor bør man lese Steiners *Filosofiens gåter?*– Fem korte teser

- a) Filosofihistorie kan man ikke få nøytral kunnskap om. Å forstå filosofihistorie dreier alltid seg om en personlig tilegnelse. *Filosofiens gåter* er en slik personlig tilegnelse. Her står Steiner i en lang tradisjon. Hegels gigantiske behandling av filosofihistorien er en personlig tilegnelse. Man kan stille seg kritisk til Hegels system og dog lære mye av hans tilegnelse av filosofihistorien. Heidegger er et annet eksempel. At Steiner gir et høyst subjektivt bilde av filosofihistorien er en nødvendighet, og ikke et argument mot hans fremstilling. Steiner vil noe med filosofihistorien. Han behandler den med en viss hensikt, nemlig å betrakte filosofien på bakgrunn av antroposofiens erkjennelser. I filosofiske lærebøker kan man ofte savne en slik erkjennelsesinteresse, som egentlig er en forutsetning for forståelse.
- b) Steiner innførte sjelsbegrepet som en sentral kategori i historieforståelsen. Filosofi har med sjelen å gjøre. I dag hvor kognisjonsvitenskapene, medisin og computerfagene har overtatt sjelsbegrepet og erstattet med alt mulig annet eller rett og slett avskaffet det, minner Steiner om noe glemte i europeisk filosofihistorie. Steiner vil oppheve positivismens reduksjonistiske virkelighetsoppfatning. Jeg tror for øvrig kristendommen kan lære noe av Steiner i denne sammenheng. I moderne teologi synes sjelsbegrepet å forsvinne. I protestantisk teologi har man avskaffet sjelens udødelighet. Mennesket blir bare tolket innenfor sin egen immanente endelighet. Her har Steiner mer til felles med en katolsk sjelslære. Dog synes sjelen å være et glemte tema også i katolsk teologi.
- c) Steiner har en innlevelsesmetodikk som har et stort potensial. Erkjenn deg selv-motivet danner utgangspunktet og selve pulsen i verket. Dette kaster et interessant lys på filosofihistorien. Samtidig er hans metodikk basert på innlevelse i tankene. Jeg kjenner få som kan gjengi andres tanker så godt som Steiner. Hans innlevelsesmetodikk er kanskje et resultat av begavelse, men også gjennom øvelse tror jeg at Steiner har vunnet noe av denne evnen. Hos Steiner har, som jeg var inne på, tankene kjøtt og blod. De lever. I dagens humaniora hvor tekster nærmest blir erklært død før man forsker over dem, kan Steiners bidrag ha noe å si. Filosofihistorikere driver ikke med gjenopplivningsforsøk, men de lever seg inn i tankenes «kroppslighet».
- d) Man kan lese Steiner som en protest mot det moderne vitenskapsideal, som kun baserer seg på empiri. I humaniora-fag etablerer empirismen seg også som normativ. Analyse av funn i kilde-databanker erstatter forskningens drøftelse av begreper. Å tenke med begreper, er

som Adorno sier, å begi seg inn det på en kamparena. Steiner fortolker de sentrale begrepene i europeisk filosofihistorie på sin måte liv og dermed bidrar han til en begrepsdiskusjon om de store spørsmål i livet. Steiners drøftelse av disse store spørsmål kan gi filosofien en påminnelse om at filosofi dreier seg om mer enn filosofers tanker. Filosofi former verdenshistorien på godt og ondt. Filosofi trenger noe rundt seg, den er ikke kontekst-løs. For Steiner førte derfor filosofien til antroposofi. Her ble filosofiens grenser sprengt. Etter min oppfatning fører filosofien kanskje heller til kunsten og religionen, slik som hos den sene Schelling.

- e) La meg avslutte dette foredraget med femte og siste tese som omhandler de religionsfilosofiske implikasjoner om Steiners forhold til europeisk filosofihistorie. Tro og fornuft, det er det det dreier seg om. Det er her Steiner skiller lag fra Kant. Og det er her Steiner skiller lag fra kristendommen. Selv om antroposofien har mye kristent i seg, står den i radikal opposisjon til det kristelige i det den opphever troens sprang til det oversanselige. I kristen tro er trosspranget veien til Gud som et «Du». I antroposofien går man andre veier. For å sette det på spissen: Den kristne ber, mens antroposofen mediterer. Steiner fant en erkjennelsesvei til den høyere verden. Finnes det en slik høyere verden? Narrer vi oss selv? Tvilen vil for Steiner alltid være der. På samme måte som den kristne kjenner tvilen som en livsledsager. Dreier det seg dog om tro hos Steiner? Har erkjennelsen en slik kraft i seg at den kan danne et urokkelig fundament for menneskelig tenkning? Med slike spørsmål er vi midt inne i europeisk filosofihistorie. Vi er ikke de første som diskuterer over slike spørsmål.

Platon kalte filosofien en «gigantslakt» om virkelighetens vesen. Dette «gigantslakten» er en protest mot sløvhet, selvforskyldt dumhet. Steiner kan bidra til at «gigantslakten» fortsetter. Min erfaring tilsier: Med antroposofen og med Steiner kan man virkelig diskutere de store spørsmål i livet. Derfor leser jeg Steiner uten å ville betegne meg som en antroposof. Og derfor anbefaler jeg sterkt at debatten mellom filosofi, religion og antroposofi skal fortsette. I denne sammenheng er *Filosofiens gåter* et godt og tenkeverdig bidrag!